

Tractatus domesticus

MARC MERCADÉ SERRA

ISCREB, Associació Filosòfica de la Illes Balears (AFIB)
mmercade@iscreb.org

Resum: De la tríada de les ciències pràctiques de la filosofia grega: l'ètica, la política i l'economia, solament trobam en l'espectre de la filosofia pràctica actual l'ètica i la política. La «filosofia econòmica» no s'ha pogut establir fins ara, ni com a temàtica ni com a disciplina, de manera anàloga a la filosofia política o a l'ètica de la tríada originària. Recuperar-la com a Tractat domèstic exigeix delimitar una aproximació filosòfica a la «vida domèstica» i el seu restabliment com a objecte de reflexió filosòfica. Per això es defensa la possibilitat d'una reflexió filosòfica sobre la vida domèstica, diferent als enfocaments culturals, sociològics o antropològics. Un *Tractatus domesticus* que ens ajudi a articular en el present aquesta reflexió pendent sobre una dimensió fonamental de la vida humana.

Paraules claus: *Oikonomia*, filosofia de la casa, quotidianitat domèstica, filosofia pràctica.

Tractatus domesticus

Abstract: From all the triad of the practical sciences of Greek Philosophy –ethics, politics and economics– we can only find ethics and politics in the spectrum of the current practical philosophy. The “economic philosophy” hasn't been established until now, neither as a topic nor as a discipline, as the political philosophy or the ethics of the original triad has. Recover it as a domestic treaty requires define a philosophical approach to “domestic life” and a restoration as a subject of philosophical reflection. Therefore is defended a philosophical reflection on this domestic life is possible, which is different from the cultural, sociological or anthropological approaches. A *Tractatus domesticus* can help us articulate this still undone reflection at present about a fundamental dimension of human life.

Keywords: *Oikonomia*, household philosophy, domestic everyday life, practical philosophy.

1/ Sempre Grècia

Qualsevol pretensió d'escriure un *Tractat domèstic* passa per un fonament històric que concebi l'*oikonomia* clàssica com una «filosofia domèstica», és a dir, una concepció filosòfica de la vida domèstica. Com mostra Gilbert Faccarello (2001: 207), l'evolució del concepte «economia» acabà inexorablement amb la inexistència de cap tractat, ni disciplina que articuli una filosofia domèstica, mínimament semblant a una filosofia política, una ètica o filosofia moral, una filosofia de la ciència... Mentre aquestes disciplines gaudeixen avui de reconeixement acadèmic atès el seu inqüestionable tractament al llarg de la història de la filosofia, l'economia clàssica ha desaparegut. Talment com si complís les paraules del foraster al *Polític* de Plató quan assenyalava que no hi ha cap diferència entre la vida domèstica i la política: «pel que fa al que ara examinàvem, és clar que quant a això hi ha un sol saber: si s'anomena reial o polític o econòmic, per això no ens barallarem» (259c).

Però perquè no és el mateix, ni ho fou en temps de Plató, propòs posar les bases d'un *Tractatus domesticus*, un tractat filosòfic sobre la vida domèstica. Reprendre la reflexió sobre l'*oikonomia* suposa descobrir una mirada a possibles respostes que la filosofia donà a qüestions humanes quotidianes que poden fonamentar o desvetllar les respostes a inquietuds i angoixes que atenyen el nostre present (Rorty 1984: 51). Un estudi atent a aquesta gènesi grega dissipa la invisibilitat i insignificança en la qual trobam avui la concepció filosòfica de la vida domèstica. Reprendre les reflexions de Xenofont, Plató, Aristòtil i els seus deixebles esdevé un exercici de repercussió pública de la filosofia, transformant o justificant també determinades concepcions sobre la vida domèstica. La filosofia neix, també, com una reflexió de la vida quotidiana dels seus conciutadans. Aquest fet constitutiu del quefer filosòfic és el que ens permet establir ponts entre l'inici històric de la idea grega d'*oikonomia*, com a filosofia domèstica, i un tractat domèstic contemporani. Aquesta reflexió filosòfica sobre la vida domèstica permet obrir noves possibilitats del discurs filosòfic en la nostra quotidianitat. Però també permet obrir la filosofia a una experiència moderna connectada amb l'inici de la filosofia. Avui, com en els seus orígens, vivim en l'evidència que les transformacions socials posen en conflicte les nostres formes de vida. La vida que examina el filòsof (Plató, *Apologia de Sòcrates* 38a) també implica la vida domèstica.

2/ Una reflexió filosòfica

Elaborar una reflexió filosòfica sobre la vida domèstica és cercar el lloc de la quotidianitat domèstica, quines són les seves obligacions, com han de regir les seves relacions, l'assignació de tasques i, sobretot, la valoració de les activitats que s'hi realitzen. Aquestes reflexions que es troben en els autors clàssics es poden articular en cinc dimensions constitutives d'una concepció filosòfica de la vida domèstica. Establir unes dimensions bàsiques específica-

ment filosòfiques permet prendre distància d'altres plantejaments. Per exemple, des de la perspectiva antropològica i social, autors com Robert McC. Netting, Richard R. Wilk i Eric J. Arnould (1984) defineixen cinc dimensions característiques d'un grup domèstic: producció, distribució, transmissió, reproducció i coresidència. També Lluís Duch i Joan Carles Mèlich (2003) desenvolupen una profunda anàlisi de la família, a cavall entre la filosofia i l'antropologia, com la primera «estructura d'acollida» de l'existència humana considerada com a *codescendència*. No obstant, recórrer a l'antropologia cultural i social per estructurar la investigació enterboleix l'especificitat de la mirada filosòfica. Un tractat domèstic no pot acontentar-se a traslladar la perspectiva cultural de parentiu a unes determinades reflexions filosòfiques. És per això que propòs una articulació des d'una perspectiva enterament filosòfica de la vida domèstica. Des d'aquesta perspectiva, és il·luminador prendre com a marc analític la visió de la «vida quotidiana» de Charles Taylor (1989), que permet aprofundir en la comprensió dels ideals i les prescripcions de la identitat humana. Sobretot perquè l'especificitat de la mirada filosòfica sobre la vida domèstica parteix de la consideració de la quotidianitat humana. En aquest sentit podem aplicar aquí les paraules de David Hume: «Els qui tinguin una propensió a la filosofia encara continuaran les seves investigacions, perquè reflexionen que, a més del seu plaer immediat a dedicar-se a aquesta ocupació, les decisions filosòfiques no són més que reflexos, sistematitzats, de la vida quotidiana» (Hume, *Enquiry* sec.12, part III, 162). La reflexió filosòfica es caracteritza per ser acollidora d'aquesta quotidianitat i, en conseqüència, es desplega en confrontació amb determinades pràctiques socials i culturals. Elaborar un tractat domèstic implica dur a terme una reflexió atenta a la vida i no solament a determinats moments socialment rellevants de la vida domèstica.

3/ Les dimensions domèstiques

Aquestes dimensions que present no tenen altre valor que demostrar que es pot dotar la concepció filosòfica de la vida domèstica d'una estructura interpretativa. La distribució de la quotidianitat domèstica en cinc dimensions és una formulació qüestionable, però amb un clar caràcter propositiu. Per tant, lluny de concloure, aquesta proposta pretén obrir una nova perspectiva en la concepció filosòfica de la vida domèstica a partir d'aquestes dimensions.

3.1/ L'ideal domèstic

La vida domèstica pot dotar de sentit o no l'existència humana si existeix una relació valorativa respecte a un ideal moral. Aquest pot ser social, com l'ideal moral grec de *kalokagathós* que, com a forta valoració, indicava quines persones eren dignes d'admiració i quines no, quina vida val la pena ser viscuda i quina no. Aquesta contraposició de «vides» és característica d'una

proposta filosòfica. Determinant on situem la vida domèstica respecte a l'ideal proposat, sorgeixen diferents articulacions teòriques que configuren els models ideals de vida domèstica. En la filosofia clàssica trobam diferents models d'ideals morals domèstics. Aquests van des d'integrar la vida domèstica a l'ideal d'excel·lència ciutadana com a part irrenunciable de la transformació d'una vida filosòfica (Xenofont), fins a desintegrar un ideal domèstic filosòfic. Aquest procés de fragmentació de la concepció de la vida domèstica comportà la desaparició de la idea d'*oikonomia* com a filosofia domèstica.

3.2/ Els béns domèstics

Aquestes articulacions duen a considerar o refusar la vida domèstica com a font de béns morals. La vida domèstica contribueix a la realització de la vida humana plena si es considera un bé moral necessari per a la vida filosòfica. La vida té sentit si es relaciona amb un bé moral i, per això, aquesta consideració pren diferents categoritzacions depenent de l'ideal filosòfic. La rellevància que per a la concepció filosòfica de la vida domèstica té considerar la casa com a font moral. També en trobam aquí diferents tipus. Per un costat una articulació en què la vida domèstica i l'atenció al funcionament de la casa són condicions morals superiors. En aquest cas la casa és un bé equiparable, no solament als socialment rellevants que deriven de l'exercici de la ciutadania, sinó també als d'una vida filosòfica que té cura del cos i de l'ànima. Però també, si es consideren els perills de la particularitat de la casa, s'agreuja la tendència de l'ideal filosòfic a desconfiar-ne i contraposar-la a la vida pública i filosòfica. Les conseqüències són una subordinació dels béns domèstics o una translació a un àmbit més universal, que no posi en perill la convivència en una comunitat política, ni l'aspiració individual a una vida intel·lectual. Duta fins a l'extrem, aquesta concepció acaba disgregant la vida domèstica en determinats béns que la societat considera rellevants per a una bona vida. La casa compleix una funció bàsica, tan necessària com imperiosa és la seva superació per béns superiors com els polítics o filosòfics. Aquestes diferents articulacions dels béns tenen la seva justificació en les continuïtats i discontinuïtats que s'estableixen entre les finalitats naturals de la vida domèstica, reproducció i supervivència, i les humanes, cura i suport mutus, com a expressió de la racionalitat.

3.3/ Les virtuts domèstiques

En la mesura en què la vida domèstica es considera valuosa, digna o admirable es presenta com un bé que implica la persona a través d'unes virtuts. Per tant, la dignitat humana de les persones implicades en la vida domèstica depèn de la consideració de les seves accions com a virtuoses. L'ideal filosòfic determina el grau de consecució d'aquests béns per mitjà de la consideració de la vida domèstica com a font de virtuts o vicis domèstics en relació amb les virtuts filosòfiques de l'autodomini i la justícia. Definir les virtuts que

permeten i els vicis que impedeixen assolir els béns morals propis de l'ideal de vida filosòfica. Les concepcions que fonamenten la virtut en un coneixement del bé cercat, com Xenofont i Plató, i no en la naturalesa ni en l'àmbit de l'existència humana en què s'apliquin, com Aristòtil, permet considerar les accions domèstiques expressió de la virtut. D'aquesta manera la virtut pot ser compartida i ensenyada a tots els membres de la casa, com a comunitat articulada entorn a uns mateixos béns morals. Les posicions divergeixen. Per un costat, si es considera la casa un bé suprem, es reconeix l'existència de virtuts domèstiques com la cura, l'ordre i la bellesa en tant que contribueixen a l'excel·lència ciutadana. En canvi, si com Plató desconfiem de la particularitat de la vida domèstica, la casa es concep com a font dels vicis que destrueixen la comunitat política. La filosofia, a partir d'Aristòtil, ha tendit a considerar que solament fora de la vida domèstica es pot aconseguir una vida plenament virtuosa, rebaixant la dignitat de les persones que hi resten totalment vinculades. Escindint el vincle entre justícia domèstica i política, per exemple, la vida domèstica esdevé un espai privat, identificat amb els deures respecte a la llei del cap de la casa.

3.4/ Les relacions domèstiques

Cada proposta d'ideal moral defineix un marc relacional entre els seus membres, i entre aquests i el patrimoni, a partir de la seva vinculació a la casa. Aquest marc condiciona el tracte que s'ha de donar o rebre, dotant de profunditat els afectes que sorgeixen en la convivència quotidiana i expressat en una normativització de les relacions. La reflexió filosòfica de les relacions domèstiques que es consideren apropiades entre les persones i amb el patrimoni parteix de la consideració que la relació contribueixi o allunyi d'un ideal de vida moral filosòfica. En aquest sentit es poden sostenir dues posicions. La primera (Xenofont i Plató) proposa suplantar també en la vida domèstica les «naturals» relacions de dominació per un model derivat del seu ideal de vida filosòfic. Això suposa que les relacions domèstiques poden gaudir de la mateixa qualitat moral que les cíviques introduint aspectes filosòfics com el diàleg en les relacions o plantejant les relacions entre els seus membres com una comunitat fonamentada en la bona disposició del servei mutu. La segona, neix de la desconfiança i la necessitat de control dels forts afectes que es creen en les relacions domèstiques. Aquesta diferenciació, presa com a supòsit inqüestionable, és l'origen de l'escissió entre relacions públic-filosòfiques i domèstiques.

3.5/ Les tasques domèstiques

La vida domèstica es constitueix així en una assignació de tasques domèstiques com a activitats apropiades o inapropiades per assolir, per mitjà de la virtut, la consecució de l'ideal de vida filosòfica. La valoració del treball

domèstic condueix a un repartiment de tasques en coherència a la concepció domèstica de cada doctrina filosòfica. La transformació del valor moral de determinats treballs domèstics condueix a una coresponsabilitat entre els cònjuges a partir de la complementarietat de les naturaleses. L'home és capaç de considerar implicar-se en tasques domèstiques en la mesura que aquestes gaudeixen de relació amb l'ideal de vida. En aquest sentit, la perspectiva filosòfica mostra com el valor del treball domèstic i, per tant, la distribució de tasques depèn de la seva contribució a l'ideal filosòfic o polític. Com més se separa la vida domèstica de la vida pública, més ignominiosos i menyspreables es consideren els treballs domèstics. I les persones que aspiren a certes quotes de dignitat moral senten la imperiosa necessitat de desatendre'ls descarregant-los sobre aquells que manquen de dignitat humana. En canvi, com més articulada es concep la mateixa tasca domèstica amb l'ideal filosòfic, aquesta es pren en consideració i les persones que s'hi vinculen són reconegudes en la seva dignitat. La reflexió filosòfica seguí el camí contrari, iniciat per Aristòtil, fins a retornar la dona a la interioritat de la casa com a identitat que exclou el reconeixement de les accions pròpies de la vida domèstica. La concepció del treball domèstic fa que la persona assumeixi determinades tasques domèstiques o se'n desentenguin en considerar-les incompatibles amb l'ideal moral que dota de sentit l'existència humana.

4/ Conclusió

Aquestes dimensions configuren una concepció filosòfica de la vida domèstica que pot permetre desenvolupar avui una *oikonomia* com a «filosofia domèstica» contemporània. Elaborar un *Tractat domèstic* és encara, avui dia, una de les tasques pendents per a la reflexió i la clarificació filosòfica. No hi ha cap àmbit de la realitat humana que escapi a la reflexió filosòfica. La filosofia continua podent aportar la seva mirada clarificadora com a activitat racional que examina el que feim, pensam, cream i suposam. La filosofia clàssica ho feu en la seva època sotmetent-la a l'examen crític de la raó que obre noves possibilitats i crea alternatives, encara que sigui inserit en un marc referencial ineludible. Posar de manifest una sèrie d'articulacions paradigmàtiques que poden il·luminar el nostre present. Per tant, si no abordem aquesta part de la història, com afirma Taylor: «We cannot understand ourselves without coming to grips with this history» (Taylor 1989: xi). Sense aquestes comprensions de la vida domèstica no és possible entendre'ns a nosaltres mateixos.

Pensar i articular la vida domèstica amb un ideal de vida és col·laborar amb l'articulació de la nostra pròpia identitat. Tractar la vida domèstica és en part una qüestió històrica, però també i sobretot ontològica. És a dir, entendre la nostra situació, en la forma de trobar o perdre l'orientació en l'espai moral, és assumir l'espai que els nostres marcs referencials tracten de definir

com a base ontològica. Els filòsofs no som éssers extemporanis al moment històric en què vivim, com no ho van ser a l'àmbit domèstic que constitueix una dimensió fonamental de l'ésser humà. Perquè la filosofia no és solament una representació del seu temps, sinó que llença les seves articulacions vitals més enllà del seu propi present.

Bibliografia

- ARISTÒTIL. (1995a) *Ètica nicomaquea, I-V*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
 — (1995b) *Ètica nicomaquea, V-X*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
 — (2014) *Política*. Barcelona: RBA La Magrana.
- DUCH, LL.; MÈLICH, J.-C. (2003) *Escenaris de la corporeïtat: antropologia de la vida quotidiana* (vol. 2/1). Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat.
- FACCARELLO, G. (2001) «Economía política», dins Ph. Raynaud, S. Rials (eds.), *Diccionario Akal de Filosofía Política*. Madrid: Akal, 207-211.
- NETTING, R. McC.; WILK, R. R.; ARNOULD, E. J. (eds.) (1984) *Households. Comparative and Historical Studies of the Domestic Group*. Berkeley / Los Angeles / Londres: University of California.
- PLATÓ. (1990) *Diàlegs: La República, V-VI*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
 — (2013) *Diàlegs: Les Lleis, I-III*. Barcelona: Fundació Bernat Metge
 — (2015) *Diàlegs: Les Lleis, IV-VI*. Barcelona: Fundació Bernat Metge.
- PSEUDO-ARISTÒTIL. (1995) *Económicos*. Madrid: Gredos.
- RORTY, R.; SCHNEEWIND J. B.; SKINNER, Q. (eds.) (1984) *Philosophy in History*. Cambridge: Cambridge University Press.
- TAYLOR, CH. (1989) *Sources of the self. The making of de modern indentity*, Cambridge, MA: Harvard University Press.
- XENOFONT. (1923) *Records de Sòcrates*. Barcelona: Editorial Catalana.
 — (1924) *Obres socràtiques menors: Economia, Convit, Defensa de Sòcrates*. Barcelona: Editorial Catalana.